

Katarzyna Darecka*

Wystrój Wielkiej Sali Rady Ratusza Głównego Miasta Gdańska.

Wybrane zagadnienia z historii i konserwacji¹

Interior decoration of the Great Council Hall in the Main Town Hall in Gdańsk.

Selected problems from history and conservation¹

Słowa kluczowe: Gdańsk, Ratusz Głównego Miasta, Wielka Sala Rady, wystrój wnętrza

Key words: Gdańsk, Main Town Hall, Great Council Room, interior decoration

W 2008 roku zdemontowano późnorennesansowe stałe wyposażenie Wielkiej Sali Rady w Ratuszu Głównego Miasta Gdańska: tkaniny naścienne, boazerie, ławy i obrazy w celu przeprowadzenia prac remontowych (wymiana instalacji) oraz konserwatorskich. Tym samym czasowo odsłonięto zachowane detale gotyckiego wystroju Sali. Stało się to unikalną okazją do poszerzenia wiedzy na temat wyglądu pomieszczenia w średniowieczu, a także w czasach późniejszych.

Przede wszystkim, po raz pierwszy od czterdziestu lat, widoczne się stały fragmenty gotyckich (XV w.) malowideł pokrywających ściany wschodnią i zachodnią. Prezentowały one częściowo zachowane alegoryczne postaci naturalnej wielkości z inskrypcjami². Przedstawione formy i kolory były słabo czytelne i właściwie rozpoznawalne jedynie dla specjalistów. Warstwy barwne pudrowały się, a dawne tynki w dużej części były odspojone od ceglanego podłoża. Założone w trakcie powojennej konserwacji zabezpieczenia („opaski”) przytrzymujące fragmenty tynków częściowo odpadły. Przeprowadzono konserwację zachowawczą malowideł wraz z podłożem mającą na celu zahamowanie procesu niszczenia zabytku³. Podklejono odspojenia tynku, założono nowe opaski wzmacniające lub uzupełniono dawne, powierzchnię oczyszczono i wykonano jej dezynfekcję. Warstwę malarską skonsolidowano, co jednocześnie nasyciło kolorystykę malowidła, a tym samym uczyniło przedstawione formy (ryc. 1).

W górnej partii ścian wschodniej i zachodniej uwidoczniły się gniazda po belkach pierwotnego stropu (ryc. 2). Otwory o wymiarach ok. 16 × 16 cm rozmieszczone były

In 2008, the late Renaissance permanent furnishings in the Great Council Hall in the Town Hall of the City of Gdańsk were removed: wall hangings, wood panelling, benches and paintings, in order to conduct renovation (replacing installations) and conservation work. Thus the preserved details of the Gothic decoration of the Hall were temporarily revealed. It offered a unique opportunity to expand knowledge concerning the appearance of the room during the medieval period, as well as in later epochs.

First of all, fragments of Gothic (15th c.) paintings covering the east and west walls became visible for the first time in 40 years. They represented partially preserved full-size allegorical figures with inscriptions². Presented forms and colours were difficult to discern and practically recognisable only to specialists. Layers of colour were powdering off, and the old plaster was largely flaking off from the brick background. Protective measures (“bands”) supporting fragments of plaster, which were applied during the post-war conservation, partially fell off. Non-invasive conservation of paintings with their foundation was conducted in order to curb the process of further deterioration of the monument³. Flaking-off plaster was glued back on, new reinforcing bands were added or the old ones were repaired, the surface was cleaned and disinfected. The coats of paint were consolidated which simultaneously added colour to the painting, and therefore made the presented forms more clearly visible (fig. 1).

At the top section of the east and west walls sockets which remained from the beams of the original ceiling became visible (fig. 2). Opening measuring app. 16 × 16 cm

* Katarzyna Darecka – konserwator zabytków – zabytkoznawca, zatrudniona w Muzeum Historycznym Miasta Gdańska, doktorantka na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej.

* Katarzyna Darecka – Monument conservator, Employed in the Historical Museum of the City of Gdańsk, studying for her Ph.D. at the Department of Architecture, Gdańsk Polytechnic.

w nierównych odstępach między sobą, z powtarzalnym rytmem – parami (co ok. 85 i 190 cm). Poziom tego stropu był niższy od obecnego o ok. 40 cm.

Na ścianie wschodniej (w jej północnej części) widoczna stała się ostrołukowa wnęka obramiona profilem półwałka, malowanym na czerwono. Poniżej znajdował się zamurowany otwór zbliżony do kwadratu (ok. 40 × 44 cm) w kamiennym obramieniu⁴. Od strony Sieni w tym miejscu jest wnęka z kamiennym obramieniem. Wewnątrz wnęki zamontowane są haki po zawiasach i metalowe kółko do rygła (ryc. 3). Detale te świadczą, że niegdyś zamykały ją drzwi. Prawdopodobnie pierwotnie był to otwór służący do przekazywania dokumentów z Sieni do Sali Rady. Podobne zamykane otwory znajdują się w kilku salach Pałacu Dożów w Wenecji, do którego niektóre detale wystroju Wielkiej Sali Rady są odnoszone. Na ościeżach wnęki zachowały się ślady malowanej czarną linią dekoracji, prawdopodobnie geometrycznej⁵.

Wielu interesujących danych dostarczyła analiza wydatków Rady Miasta w XVI stuleciu na wykonanie różnych drobnych detali przeznaczonych do Sali Rady czy innych wnętrz Ratusza. Między innymi zapłacono „za skórzane poduszki na siedziska” oraz za „sukno do wyłożenia ław”⁶. Wynika z tego, że w Sali znajdowały się ławy prawdopodobnie obite sukmem i dodatkowo zaopatrzone w poduszki ze skóry. Inną możliwością było stosowanie dwóch rodzajów poduch: długich spodnich, tzw. materacy i mniejszych (jednoosobowych) wierzchnich, bardziej puchatych. Do Sali Rady w 1550 r. wykonano nowe stoły. „Obijano” je „zielonym sukmem lwowskim” lub „czerwoną skórą”. Kupowano „okrągłe piecyki”, które mogły być umieszczane pod siedziskami i służyć do ogrzewania zasiadających tam rajców. Poza tym nabywano świeczniki i zlecano ich czyszczenie, a także płacono za wyrabianie do nich świec.

W trakcie wymiany wystroju Wielkiej Sali Rady z gotyckiego na późnorenansowy w latach 1593-1596 i 1608, wprowadzono nowe, reprezentacyjne elementy o dużej wartości artystycznej opisywane i analizowane przez wielu badaczy. Należały do nich: kamienny kominek, intarsjowane i rzeźbione boazerie, fryzy, ławy, portal, strop ramowy z obrazami Izaaka van den Blocka, cykl obrazów Vredemana de Vriesa wiszących na ścianach. Poza tym wprowadzono także detale o mniejszej wartości artystycznej, dotąd pomijane lub traktowane marginalnie przez badaczy. Należały do nich drobne, często niepozorne, ale wpływające na wygląd pomieszczenia elementy wyposażenia.

Ściany poniżej gzymsów wyłożono wówczas „czerwonym sukmem na płóciennym podkładzie”⁷. Na drewnianych ławach leżały trzy długie poduszki wykonane z „czerwonej ruskiej skóry” ozdobione dwunastoma guzikami i wypełnione pierzem⁸. Ławy znajdowały się wówczas przy ścianie wschodniej, południowej i zachodniej, a zatem na każdej z nich leżała jedna długa poduszka. Takie długie czerwone poduszki widoczne są na obrazie *Tajna Kancelaria* autorstwa malarza z kręgu Antona Möllera z początku XVII w. znajdującego się niegdyś w Ratuszu (ryc. 4). Z rachunków Kamlarii wiadomo też, że w dekoracji Wielkiej Sali Rady zastosowane były frędzle⁹. Nie została niestety podana ich lokalizacja. Mogły one maskować styk tkaniny z gzymsami, zdobić poduchy bądź też płótno okalające kominek. Wokół kominka znajdowało się „płótno żeglarskie” (być może bar-

were spaced at uneven distances but in a repetitive rhythm – in pairs (at app. 85 and 190 cm). The level of the original ceiling was lower than the present one by app. 40 cm.

An ogival niche framed with a semi-circular profile, painted in red, became visible in the east wall (in its northern section). Below there was a walled-in opening in the shape resembling a square (app. 40 × 44 cm) framed with stone⁴. On the side of the Entrance Hall there is a niche framed with stone. Inside the niche there are hooks from hinges and a metal ring for the bolt (fig. 3). Such details bear evidence that once the niche was fitted with a door. It might have been an opening which was used for passing documents from the Entrance Hall to the Council Hall. Similar decorative openings with doors can be found in some chambers of the Doge's Palace in Venice, to which some details of interior decoration in the Great Council Hall allude. Traces of a decorative ornament, probably geometrical⁵, painted with a black line were preserved on the jambs of the niche.

Interesting data was provided by the analysis of expenditure of the Town Council in the 16th century for making various details intended for the Council Hall or other interiors in the Town Hall. Among others, “leather cushions for seats” and “cloth for lining the benches”⁶ were paid for. It appears that in the Hall there were benches lined with cloth and additionally furnished with leather cushions. Another possibility was using two types of cushions: long ones at the bottom, so called mattresses and smaller, more fluffy (for one person) on top. In 1550, new tables were made for the Council Hall. They were “padded” with “green cloth from Lviv” or “red leather”. “Round stoves” were bought, which could be placed under seats and be used to warm the town councillors seated there. Moreover, candlesticks were purchased, then their cleaning was commissioned, and making candles for them was paid for.

While the interior decoration of the Great Council Hall was being altered from Gothic to late Renaissance in the years 1593-1596 and 1608, new formal elements of great artistic value were introduced, which were later described and analysed by numerous scientists. Among them were: a stone fireplace, inlaid and carved wood panelling, friezes, benches, a portal, framework ceiling with pictures by Izaak van den Block, a series of paintings by Vredeman de Vries hanging on the walls. Besides, details of smaller artistic value, frequently ignored or treated marginally by scientists, were also introduced. Among them there were fine, often inconspicuous furnishing elements which, nevertheless, influenced the appearance of the room.

The walls below cornices were lined with “red cloth on linen background”⁷. On wooden benches there were three long cushions made from “red Russian leather” decorated with twelve buttons and stuffed with feathers⁸. The benches stood at the east, south and west wall then, which means that one long cushion was lying on each of them. Such long red cushions are visible in the painting entitled *Secret Office*, executed by a painter from Anton Möller's circle from the beginning of the 17th c., once to be seen in the Town Hall (fig. 4). From the accounts of the Kamlaria, it is also known that fringes were used in the decoration of the Great Council Hall⁹. Unfortunately, their location has not been named. They might have masked the line where the cloth touched cornices, decorated the cushions or the cloth round the fireplace. Around the fireplace there was “sail canvas”

Ryc. 1. Fragment gotyckiego malowidła na ścianie wschodniej Wielkiej Sali Rady z przedstawieniem głowy postaci symbolizującej *Pychę*: a) po pracach konserwatorskich, b) po wykonaniu komputerowego retuszu konserwatorskiego

Fig. 1. Fragment of a Gothic painting on the east wall of the Great Council Room with the image of the head of the figure representing *Vanity*: a) after conservation work, b) after computer conservation retouching

Ryc. 2. Gniazdo z fragmentem spalonej belki pochodzącej z pierwotnego stropu

Fig. 2. Socket with a fragment of a charred beam from the original ceiling

Ryc. 4. Fragment obrazu *Tajna Kancelaria* autorstwa malarza z kręgu Antona Möllera, pocz. XVII w., obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku (MNG), dawniej znajdował się w Ratuszu Głównego Miasta Gdańska (fot. K. Augustyniak)

Fig. 4. Fragment of a painting entitled *Secret Chancellery* the author of which was a painter from the school of Anton Möller, beginning of the 17th c., currently in the collection of the National Museum in Gdańsk (NMG), previously located in the Town Hall of the City of Gdańsk (photo by K. Augustyniak)

► Ryc. 6. Fragment fotografii Willega Drosta z ok. 1943 r. z oknem (zapewne z XIX w.) w Sali Czerwonej. Zbiory Instytutu Herdera w Marburgu (IH Marburg)

Fig. 6. Fragment of a photograph by Willy Drost from around 1943, with a window (most likely from the 19th c.) in the Red Room. Collection of the Herder Institute in Marburg (IH Marburg)

Ryc. 3. Wnętrze wnęki: a) haki po zawiasach drzwiczek, b) otwór do zasuwki, c) zamurowanie z ok. 1594 r.

Fig. 3. Inside of the niche: a) hooks from the door hinges, b) opening for the bolt, c) section walled in around 1594

Ryc. 5. Okno z dekoracyjnym oszkleniem szybkami oprawionymi w ołowiane szpros, północna ściana Wielkiej Sali Rady. Fragment obrazu Heinricha Hansena z ok. poł. XIX w.

Fig. 5. Window with decorative lights held by lead muntins, the north wall of the Great Council Room. Fragment of a painting by Heinrich Hansen from around the mid-19th c.

Ryc. 7. Fotografia W. Drosta (ok. 1943), Sala Czerwona – drzwi z malarstwem iluzjonistycznym w przejściu do Sali Zimowej, zbiory IH Marburg.

Fig. 7. Photograph by W. Drost (app. 1943), the Red Room – door with illusionist painting in the passage to the Winter Room, collection IH Marburg

Ryc. 8. Zidentyfikowane w składnicy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku elementy z obudowy drzwi w przejściu z Sali Czerwonej do Zimowej. Stan przed konserwacją (fot. K. Darecka, 2008 r.)

Fig. 8. Elements of the door frame in the passage from the Red Room to the Winter Room, identified in the storage room of Voivodeship Monument Conservator in Gdańsk. State before conservation (photo by K. Darecka, 2008)

wione)¹⁰. Taka tkanina wykończona frędzlami lub ozdobną bordiurą umieszczana pod gzymsami kominków widoczna jest na obrazach V. de Vriesa¹¹.

Jak wynika z zapisów archiwalnych w 1596 r., Dietrich Hermessen wykonał witraże do okien w Wielkiej Sali Rady¹². Zawierały one sześć herbów: Rzeczypospolitej, Litwy, Prus Królewskich oraz Elbląga, Torunia i Gdańska. W Sali znajdują się trzy okna sześciokwadratowe (dwudzielne, trójpoziomowe), a więc witraże rozmieszczone były po dwa w oknie, czyli po jednym w kwarterze. Najprawdopodobniej była to centralna część środkowych kwater, ponieważ w takim usytuowaniu byłyby dobrze widoczne zarówno na zewnątrz budynku, jak i od strony wnętrza¹³. W opisywanym czasie okna ratusza oszklone były szybami czworokątnymi oprawionymi w szprosły ołowiane. Informacja taka pochodzi z Ksiąg Kamlarskich, z rachunku z 1628 r. za „naprawienie okna, wstawienie *rauten* ze szkła francuskiego i *rauten* czworokątnych”. Szybki mogły zatem mieć kształt rombów¹⁴, ale być może ułożone były w dekoracyjny geometryczny wzór (złożony z większych i mniejszych prostokątów) imitujący formę rautów¹⁵. Układ taki widoczny jest w oknie od strony dziedzińca namalowanym na obrazie Heinricha Hansena z ok. połowy XIX wieku z przedstawieniem Wielkiej Sali Rady (ryc. 5)¹⁶. Nie jest zatem jednoznacznie pewne, jak wyglądało oszklenie w oknach Ratusza na przełomie XVI i XVII w. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, że w przebudowanym w późnym renesansie ratuszu zastosowano wchodzące wówczas w użycie, modne szybki prostokątne. Przy takim właśnie oszkleniu najczęściej występowało szkło gabinetowe¹⁷.

Stolarka okienna z bogatą późnorennesansową dekoracją snycerską i intarsjowaną w Wielkiej Sali Rady widoczna jest na fotografii W. Drosta z ok. 1943 r. (ryc. 6). Dokładna analiza tego okna, jego zdobienia i konstrukcji pozwoliła ustalić, czy powstało ono w końcu XVI w. Stolarkę wykonano w konstrukcji skrzynkowej, z oszkleniem dużymi szybami o powierzchni całej kwatery w skrzydłach wewnętrznych i szybami w drewnianych szprosach krzyżowych w skrzydłach zewnętrznych. Skrzydła zawieszane były na zawiasach czopowych. Od strony wewnętrznej użyto listwy

(perhaps dyed)¹⁰. Such a fabric trimmed with fringes or ornamental border placed below cornices of fireplaces can be seen in the paintings by V. de Vries¹¹.

As can be seen in archive records, in 1596 Dietrich Hermessen made stained glass for the windows in the Great Council Hall¹². They included six coats of arms: of the Polish Republic, Lithuania, Royal Prussia, and the cities of Elbląg, Torun and Gdańsk. In the Room there are three six-pane windows (two-sash, three-level), so the stained glass must have been fitted two per each window, which means one in each sash. Most probably they must have been put in the central part of the middle panes, as that would make them clearly visible both from the outside and inside of the building¹³. At that time Town Hall windows were glazed with square glass light framed with lead muntins. Such information has been found in Księgi Kamlarskie (account records of the City Council), in a bill from 1628 for: “repairing a window, fitting in *rauten* from French glass and square *rauten*”. The lights might have been rhomboid in shape¹⁴ but they might have made up a decorative geometric pattern (consisting of larger and smaller rectangles) imitating the diamond-shaped form¹⁵. Such a pattern is visible in the courtyard window painted in the picture by Heinrich Hansen from around the mid-19th century representing the Great Council Room (fig. 5)¹⁶. Therefore, it is not absolutely clear what the window glazing looked like in the Town Hall at the turn of the 16th and 17th century. It seems more likely, however, that in the Town Hall rebuilt during the late Renaissance period fashionable rectangular lights were fitted which were just coming into use. In this type of glazing cabinet glass was most frequently used¹⁷.

Window frames with lavish late-Renaissance woodcarving and intarsia decoration in the Great Council Room can be seen in the photograph taken by W. Drost around 1943. (fig. 6). A detailed analysis of this window, its ornamentation and construction allowed for establishing whether it was made at the end of the 16th c. Wooden joinery was made in the form of a box construction, and glazed with large window panes the size of the whole section in the outer sashes and with lights in wooden cross muntins in the inner sashes. The sashes were hung using tenon

Ryc. 9. Wielka Sala Rady, widok na pn.-zach., stan z 2007 r. (fot. E. Grela)
Fig. 9. The Great Council Room, view onto the north – west, state from 2007. (Photo by E. Grela)

Ryc. 10. Widok na ścianę wschodnią po wykonaniu obicia suknem według historycznego podziału kolorystycznego. W górnej części pozostawiono „okienka” umożliwiające oglądanie gotyckich malowideł (fot. K. Darecka, 2010 r.)

Fig. 10. View of the east wall after it was draped with cloth according to the historic colour division. “Windows” allowing insight into the Gothic paintings were left in the upper section. (photo by K. Darecka, 2010)

przymykowej. Do zamykania skrzydeł najprawdopodobniej zastosowano zasuwnicę wpuszczaną. Ślemię (przechodzące z występem) w formie gzymsu miało bogatą dekorację snycerską, analogiczną do gzymsu biegnącego w połowie wysokości ściany, złożoną z wici roślinnej z wplecionymi półpostaciami ludzkimi i aniołkami. Listwa przymykowa miała formę kolumnienki z wysoką bazą, u dołu profilowaną, powyżej intarsjowaną w motywy geometryczno-wstęgowe podobne do intarsji boazerii w partiach podokiennych. Trzon kolumny był kanelowany. Głowica miała formę konsolki z kobiecą główką, takiej jak w gzymsie na ścianie. Dekoracja stolarki była prawie dokładnym powtórzeniem zdobień boazerii znajdujących się na sąsiednich ścianach, wykonanych przez Simona Herle w 1594 r. Natomiast zastosowane rozwiązania techniczne były charakterystyczne dla stolarki okiennej z drugiej połowy XVIII i z XIX w. Konstrukcję skrzynekową zaczęto stosować od połowy XIX w., szklenie dużą szybą na całe skrzydło – od pierwszej połowy XIX w., a w szczeblinach krzyżowych od drugiej ćwierci XVIII w. Zawiasy czopowe były używane w Polsce od XVIII w., listwa przymykowa w formie kolumnienki występowała od XVIII w., natomiast zasuwica wpuszczana od drugiej połowy XIX w.¹⁸

Na opisywanej fotografii widoczne są także boazerie w ościeżach okiennych. Ich forma i technika wykonania odpowiada tym, które zastosowano w gzymsach z 1594 r. Analiza zakończenia oryginalnego fragmentu gzymsu wskazuje jednak, że nie łączył się on z innym elementem, czyli pierwotnie nie mogło być boazerii w ościeżach. Ponadto na rycinie Johana Carla Schultza z 1845 r. także nie występują one w tym miejscu. Jest zatem prawdopodobne, że stolarkę okienną wraz z boazerią w ościeżach wykonano w drugiej połowie XIX wieku.

Dawne okna często przesłaniane były okiennicami zewnętrznymi bądź wewnętrznymi. Przy oknach w Wielkiej Sali Rady nie znaleziono haków ani śladów po hakach do zawieszenia okiennic¹⁹. Nie ma też żadnych innych przekazów świadczących, że istniały w tym miejscu okiennice. Wiadomo natomiast, że okna przesłaniane były „zielonym harasem” – rodzajem cienkiej tkaniny wełnianej²⁰. Zielona zasłona na oknie widoczna jest jeszcze na wspomnianym obrazie H. Hansena.

Jak wynika z analizy podobnych rozwiązań wyposażenia wnętrz w budynkach municypalnych, a także wnętrz mieszkalnych widocznych na obrazach z XVI-XVII w. (głównie w przedstawieniach V. de Vriesa oraz G. van Tilborgha), ponad gzymsem wisiały obrazy na tle otynkowanej i pomalowanej na szaro lub brązowo ściany²¹. Podobnie wykończone były ościeża okien. W kolorze szarym są wnęki okienne i ściana nad tkaniną na wzmiankowanym obrazie *Tajna Kancelaria*. Cykl obrazów V. de Vriesa z Wielkiej Sali Rady najprawdopodobniej wisiał zatem na tle tak opracowanej ściany²². Rozwiązanie to sugeruje również zachowany rachunek z 1640 r. za „wybialkowanie” ścian, czyli pomalowanie – położenie kolejnej warstwy farby. Warstwa ta mogła być warstwą barwną, niekoniecznie białą²³. Natomiast o malowaniu w kolorach szarym i czerwonym w Sali Rady w 1764 r. wspomina H. Phleps w artykule z 1908 r.²⁴ Malowanie to mogło powtarzać kolory użyte wcześniej.

Pod koniec XVI w. w przejściu do Sali Zimowej znajdowało się skrzydło drzwiowe z malowidłem iluzjo-

hinges. On the inside a mullion was fixed. A catch lock was most probably used for closing the window wings. A divider bar (with a protrusion) in the form of a cornice was richly decorated with carvings, analogical to the cornice running at half the wall height, consisting of a plant tendril with interwoven human half-figurines and angels. The mullion had the form of a column with a tall base, profiled at the bottom, and above with geometric – ribbon intarsia motifs resembling the intarsia in wood panelling below the windows. The column shaft was fluted, and its capital had the form of a console with a female head, the same as in the cornice on the wall. Decorations used in window joinery were almost identical repetition of motifs occurring in the wood panelling covering the adjacent walls made by Simon Herle in 1594. On the other hand, the technical solution used were characteristic for window joinery from the second half of the 18th and the 19th c. Box window construction came into use from the mid-19th c., glazing with large glass panes the size of the whole sash – since the first half of the 19th c., and in cross muntins since the second quarter of the 18th c. Tenon hinges were used in Poland since the 18th c., mullions in the form of a column occurred since the 18th c., while the catch locks were used since the second half of the 19th c.¹⁸

The described photograph shows also wood panelling in window jambs. The form and technology used for making them reflect those applied in the cornices from 1594. However, an analysis of the end section of an original fragment of the cornice revealed that it did not join another element, so originally there can't have been wood panelling in the jambs. Moreover, a drawing by Johan Carl Schultz from 1845 does not show any panelling in this place, either. Therefore, it seems quite likely that window frames and wood panelling in the jambs were made during the second half of the 19th century.

Old windows were frequently shuttered either from the outside or the inside. No hooks or traces of hooks used for fixing the shutters have been found by the windows in the Great Council Room¹⁹. There are no other records, either, which would confirm the existence of shutters in this place. It is known, however, that the windows were curtained with “green haras” – a kind of fine woollen fabric²⁰. A green curtain in the window is also visible in the already mentioned painting by H. Hansen.

The analysis of similar solutions of interior decoration in municipal buildings, as well as house interiors visible in paintings from the 16th and 17th c. (mostly representations by V. de Vries and G. van Tilborgh) reveals, paintings were hung above the cornice against the background of a plastered and white – or brown-painted wall²¹. Window jambs were finished in a similar way. Window recesses and the wall above the cloth in the already mentioned picture *Secret Chancellery* were painted grey. A series of paintings by V. de Vries in the Great Council Room must have been hanging against the background of such a wall²². Such a solution is also suggested by a preserved bill from 1640, for “white-washing” walls, namely painting them – applying another coat of paint. The coat of paint might have been coloured, not necessarily white²³. Painting the walls grey and red in the Council Room in 1764, is mentioned by H. Phleps in his article from 1908²⁴. This painting might have repeated the colours which had been used previously.

nistycznym autorstwa prawdopodobnie V. de Vriesa. Nie wiadomo, jaką dekorację obramienia miał otwór. Znany z fotografii sprzed II wojny światowej wizerunek portalu ukazuje oprawę powstałą w 1764 r. (ryc. 7). Polichromowane deski stanowiące jej boczne części zostały w 2008 r. zidentyfikowane w składnicy konserwatorskiej PWKZ w Gdańsku-Oliwie (ryc. 8). Namalowane na nich zostały w sposób iluzjonistyczny kanelowane pilastry z kapitelami korynckimi i wysokimi marmoryzowanymi postumentami. Po bokach pilastrów dekoracja ornamentalna z rokokowymi motywami wici i roccaili. Na jednym z tych elementów zachował się także długi fragment taśmy pasmanteryjnej (prawdopodobnie z XIX w.) stanowiącej wykończenie styku tkaniny naściennej z drewnem. Podobna, dość prosta taśma mogła stanowić wykończenie sukna oraz maskowanie połączenia poszczególnych brytów w końcu XVI w.

W XVII w. w rachunkach Kamlarii powtarzają się wydatki na pomalowanie tapet (tkanin naściennych) oraz na ich czyszczenie w różnych pomieszczeniach ratusza, także w Sali Rady²⁵. Wiadomo, że tkaniny odświeżano przez pomalowanie ich co pewien czas.

Ponadto w tym czasie w Wielkiej Sali Rady znajdował się dzwon z jedwabnym sznurem, szafki z szufladami wykonane przez S. Herlego, a oświetlenie zapewniało sześć świeczników. Stoły były przykryte czerwonym sukniem. Interesującym zabiegiem było odświeżanie powietrza w salach Ratusza. Do tego celu kupowano „pięknie pachnącą masę do okadzania Sali Rady” lub „kadzidło i wodę różaną”.

Wymiana sukna naściennego nastąpiła w trakcie prowadzonych w 1764 r. prac remontowych²⁶. Zamontowano wówczas czerwony aksamit strzyżony we wzory kwiatowe. W 1892 r. utkano podobny aksamit i wyłożono nim ławy. Fragment tego wełnianego aksamitu zachował się w Muzeum Narodowym w Gdańsku.

Wykonana z dwubarwnych płyt wapiennych posadzka w Sali jest częściowo oryginalna. Znane są rachunki archiwalne z 1594 r. za zakup kamienia (brązowych i białych płyt) na jej wykonanie. Po 1945 r. brakujące płyty w posadzce uzupełniono jaśniejszymi (białymi i szarymi).

W czasie II wojny światowej, w obawie przed zniszczeniami, zdemontowano wyposażenie Sali, spakowano do skrzyń i wywieziono poza Gdańsk. Po wojnie przywrócono zachowane elementy wystroju po jego konserwacji i uzupełnieniu brakujących fragmentów. Nie zachowały się natomiast m.in. tkanina ścienna, stolarka okienna, drzwi do Sali Zimowej. Wykonano wówczas okna z dębową stolarką oraz oszkleniem szybami prostokątnymi oprawionymi w ołów, nawiązujące do rozwiązań renesansowych. W miejsce brakującego skrzydła drzwiowego zawieszono intarsjowane drzwi pochodzące z Kamlarii (zawiasy i uchwyt do tych drzwi zrekonstruowano – ryc. 10). Przystąpiono też do wykonania nowej tkaniny. Projekt wykonał w 1969 r. Adam Nahlik z Łodzi specjalizujący się w rekonstrukcji tkanin historycznych. Przedstawił on dwie propozycje: czerwony adamaszek oraz dwubarwny (czerwono-beżowy lub czerwono-zielony) aksamit²⁷. Do realizacji komisyjnie wybrano czerwony adamaszek (ryc. 9).

Po zakończeniu wykonanych w ostatnim czasie prac konserwatorskich i remontowych w Sali Rady problemem stała się aranżacja jej ścian. Jak wynika z przeprowadzonej

Towards the end of the 16th c., in the passage to the Winter Room there was a door leaf with an illusionist painting probably made by V. de Vries. It is unknown what kind of decorative frame the door opening had. The image of the portal, known from a photograph taken before World War II, represents the frame made in 1764 (fig. 7). Polychrome wooden planks which formed its side sections were identified in the conservation storage house of the PWKZ in Gdańsk-Oliwa in 2008 (fig. 8). On them there was an illusionist painting of fluted pilaster with Corinthian capitals and tall marbleised plinths. On the sides of the pilasters there was ornamental decoration with Rococo motifs of tendrils and roccailles. A long fragment of a twill tape (probably from the 19th c.) which made a trimming in the place where the wall cloth joined the wood was also preserved on one of those elements. A similar, relatively plain tape might have been applied as trimming for the cloth and to mask where individual sheets were joined at the end of the 16th c.

In the 17th c., expenses for painting the wallpaper (wall hangings) and its cleaning in various rooms of the Town Hall, including the Council Room, are repeated several times in the Kamlaria accounts²⁵. It is known that the fabric was freshened up by painting it occasionally.

Moreover, at that time in the Great Council Room there was a bell with a silk cord, chests of drawers made by S. Herle, and the room was lit by six candlesticks. Tables were covered with red cloth. An interesting method was used to freshen the air in the Town Hall rooms. “A sweet-smelling substance to perfume the Council Room” or “incense and rosewater” were purchased for this purpose.

The cloth covering the walls was replaced during renovation work carried out in 1764²⁶. Then walls were fitted with red crushed velvet with a flower pattern. In 1892, similar velvet was woven and used for lining the benches. A fragment of that woollen velvet has been preserved in the National Museum in Gdańsk.

The floor in the Council Room made from two colours of limestone slabs is partially original. There exist archive bills of expenses from 1594 for purchasing the stone (brown and white tiles) used for paving it with. After 1945, the missing floor tiles were replaced with lighter stone (white and grey).

During World War II, for fear it might be destroyed, the furnishing of the Council Room was dismantled, packed into cases and sent away from Gdańsk. After the war the preserved elements of interior decoration were restored after their conservation and replacing the missing fragments. However, some elements such as e.g. the wall cloth, window frames or the door to the Winter Room have not been preserved. Then windows with oak frames were made and glazed with rectangular lights held by lead muntins which alluded to Renaissance solutions. The missing door leaf was replaced with an intarsia-decorated door which originally led to the Kamlaria (hinges and the door handle were reconstructed – fig. 10). A new fabric for covering the walls was also commissioned. The project was designed in 1969 by Adam Nahlik from Łódź, who specialised in reconstructing historic fabrics. He presented two suggestions: red damask or two-colour (red and beige or red and green) velvet²⁷. By a collective decision red damask was selected for realisation (fig. 9).

After conservation and renovation work recently carried out in the Council Room, arranging its walls became

analizy historycznej i ikonograficznej, wprowadzony po II wojnie światowej na całej wysokości adamaszek był rozwiązaniem ahistorycznym. Ponadto, w czasie kilkudziesięciu lat swojego istnienia uległ znacznemu zabrudzeniu, przetarciu, osłabieniu struktury i nie nadawał się do ponownego użycia. Postanowiono powrócić do udokumentowanego w archiwaliach wystroju ścian, chronologicznie równoległego z całościowym wyposażeniem: obrazami, intarsjami, stropem. Było to czerwone sukno umieszczone poniżej gzymsu. Montaż sukna wykonano na istniejącej, jedynie uzupełnionej, drewnianej kratownicy. W celu zachowania porządku kompozycyjnego ścian dokładnie wycyzniono miejsca łączenia tkaniny – pod co drugą konsolką gzymsu. Jak wykazała analiza historycznych rozwiązań, miejsca łączenia brytów tkaniny oraz montażu przy gzymsie zwykle maskowane były pasmanterią. Taka dekoracja zostanie wkrótce przywrócona.

Powyżej gzymsu ścianę przykryto szarą tkaniną, która stanowi tło nieingerujące w artystyczny odbiór obrazów V. de Vriesa. Zastosowany zabieg ma stwarzać iluzję tynkowanej ściany. Rozwiązanie podyktowane było nawiązaniem do historycznego wizerunku, a technicznie przesłoniło w sposób bezpieczny gotyckie malowidła ściennie. Aby umożliwić oglądanie malowideł, wykonano w płaszczyźnie tkaniny kilka otwieranych „okienek” (ryc. 10). Dzięki temu zaistniała także możliwość odsłaniania jednego z nich, za którym widać fragment gotyckiej postaci, i jednoczesnego eksponowania późnorennesansowych obrazów.

Wykonana na ścianach nowa aranżacja przy użyciu dwóch kolorów tkaniny dała pozytywny efekt tak estetyczny, jak i kompozycyjny. Wyraźnie widoczne są teraz charakterystyczne dla północnego renesansu horyzontalne podziały ścian na strefy: ław z czerwonymi zapleckami, gzymsów i powyżej obrazów. Ponadto na szarym tle lepiej wyeksponowane zostały obrazy V. de Vriesa. Zyskał także odbiór stropu.

Nadal wiele elementów wyposażenia oraz architektonicznych rozwiązań Wielkiej Sali Rady nie jest znana. W niniejszym opracowaniu starano się przedstawić dostępne obecnie dane. Przeprowadzona analiza w części wyjaśniła lub uzupełniła wcześniej znane fakty.

a problem issue. he conducted historical and iconographic analysis revealed that the damask, introduced after the World War II along the whole height of the wall, was an a-historical solution. Moreover, during the decades of its existence it has grown dirty, worn through, its structure was weakened and it was altogether unsuitable for using again. It was decided to restore the original wall decoration, documented in archives, chronologically contemporary to all the furnishings: paintings, intarsia, the ceiling. It was red cloth hung below the cornice. The fabric was fixed onto the existing, only repaired, wooden lattice. To preserve the composition order of the walls, places where the fabric was joined were carefully measured out – under every second console of the cornice. The analysis of historic solutions has shown that places where the fabric was joined and where it was fixed to the cornice were usually masked with twill tape. Such an ornament is soon to be restored.

Above the cornice, the wall was covered with grey cloth which constitutes a background that does not interfere with the artistic perception of the paintings by V. de Vries. The device used was to create an illusion of a plastered wall. Such a solution was enforced by the need to allude to the historic image, and technically it allowed for covering the Gothic wall painting in a safe way. In order to provide easy access to the painting several “windows”, which can be opened, were made in the fabric (fig. 10). Due to that there is a possibility of opening one of them to reveal a fragment of a Gothic figure, while simultaneously exhibiting the late-Renaissance paintings.

The new arrangement of the wall decoration which was made with the use of two colours of fabric resulted in very positive aesthetic and composition effects. The horizontal division of walls into particular zones: benches with red backrests, cornices and paintings above, so characteristic for northern Renaissance, are clearly visible now. What is more, the grey background better emphasises the paintings by V. de Vries and the perception of the ceiling was enhanced.

Numerous elements of the furnishing or architectonic solutions once used in the Great Council Room still remain unknown. It was the aim of this study to present the currently available data. The conducted analysis has partially explained or clarified previously known facts.

¹ Badania i analizę historyczno-konserwatorską wnętrza ratusza wykonano na podstawie kwerendy niepublikowanych dokumentacji badawczych, projektowych, historycznych i konserwatorskich znajdujących się w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Gdańska (MHMG) oraz Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (PWKZ) w Gdańsku, literatury przedmiotu, badań archiwalnych wykonanych na zlecenie MHMG przez Dariusza Kaczora, materiałów ikonograficznych znajdujących się w zbiorach MHMG, Muzeum Narodowym w Gdańsku (MNG), Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (BG PAN), Instytucie Herdera w Marburgu (IHM), opracowań na temat tkanin wykonanych na zlecenie MHMG przez Norberta Zawisę, analizy porównawczej z analogicznymi obiektami na terenie Polski oraz Północnej Europy, wstępnych badań (rozpoznanie architektoniczno-konserwatorskiego) wykonanych we wnętrzach Ratusza Gł. Miasta przez K. Darecką.

² Na temat malowideł pisali: E. Iwanoyko, *Sala Czerwona*, Wrocław 1986, s. 17-20; J. Domański, A. Karłowska-Kamzowa, M. Kor-

necki, H. Małkiewiczówna, *Gotyckie malarstwo ściennie w Polsce*, Poznań 1984, s. 133, 150, 161, 230, 310; K. Darecka, *Relikty malowidła ściennego z alegoriami cnót i występów z Ratusza Głównomijskiego w Gdańsku, XV w.* [w:] *Fundacje artystyczne na terenie państwa krzyżackiego w Prusach. Katalog Wystawy*, red. B. Pospieszna, Malbork 2010, t. 1, s. 235.

³ F. Pręgowski, *Dokumentacja zachowawczych prac konserwatorskich przy gotyckich malowidłach ściennych w Wielkiej Sali Rady (Sali Czerwonej) Ratusza Głównego Miasta w Gdańsku*, Toruń 2010, mpis., archiwum MHMG.

⁴ Zamurowanie nastąpiło prawdopodobnie w trakcie późnorennesansowej przebudowy wnętrza. Świadczy o tym użycie cegły drobnomiarowej charakterystycznej dla tego okresu czasu.

⁵ Badania konserwatorskie wykonała J. Harasim-Grym w 2010 r.

⁶ Wszystkie dane pochodzące z Ksiąg Kamlarskich podano za: D. Kaczor, *Sprawozdanie z kwerendy materiałów archiwalnych dot. Ratusza Głównego Miasta w Gdańsku czasów średniowiecza (do ok. połowy XVI wieku)*, mpis, archiwum MHMG oraz idem, *Sprawozdanie*

- z *kwerendy materiałów archiwalnych dot. ratusza Głównego Miasta w XVI-XVIII wieku*, Gdańsk 2008, mpis, archiwum MHMG.
- ⁷ Czerwonym sukmem wyłożone były wówczas także ściany w Wielkiej Sali Wety i w Małej Sali Sekretarza – dzisiejsza szatnia, jak również w Sali Mieszcząskiej Ratusza Staromiejskiego (J. Habela, *Ratusz Staromiejski w Gdańsku*, Gdańsk, 1975, s. 71). Informacja na temat sukna w Wielkiej Sali Rady odnotowana była także przez innych badaczy przedmiotu, jednak bez podania źródła pochodzenia.
- ⁸ Ruską skórą określano wówczas miękką, grubą, obustronnie gładką skórę – jucht. (N. Zawisza, mpis, archiwum MHMG, 2008, s. 1).
- ⁹ D. Kaczor, *op. cit.*, s. 3, w zapisie z 17 XII 1594 o oplacie za przeniesienie frędzli w inne miejsce.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 3, w zapisie z 18 II 1595 o zakupie płótna żeglarskiego do otoczenia nowego kominka, które ma być pomalowane.
- ¹¹ Obrazy V. de Vriesa: *Salome mit Haupt Johannes des Jufers beim Gastmahl des Herodes*, pocz. XVII w. i *Bürgerliches Interieur mit Gesellschaft*, ok. 1616, publikowane w pracy zbiorowej, *Hans Vredeman de Vries Und die Renaissance im Norden*, red. H. Borggreffe, T. Fusenig, B. Uppenkamp, München 2002, s. 233, 371.
- ¹² J. Pałubicki, *Malarze Gdańscy. Malarze, szklarze, rysownicy i rytownicy w okresie nowożytnym w gdańskich materiałach archiwalnych*, Gdańsk 2009.
- ¹³ Witraże z przedstawieniami herbów, tzw. szkło gabinetowe, mogły być częściowo malowane. Powszechnie stosowane były od drugiej połowy XVI w. do końca XVII w., J. Tajchman, *Stolarka okienna w Polsce, rozwój i problematyka konserwatorska*, Warszawa 1990, s. 21.
- ¹⁴ Za taką interpretacją opowiada się J. Pałubicki, *op. cit.*, t. 1., s. 117.
- ¹⁵ Około 1600 r. zaczęto powszechnie stosować w oszkleniu okien szybki prostokątne, zastępując stosowane dotąd romboidalne. Bardziej dekoracyjne układy szybek mogły być stosowane w budynkach reprezentacyjnych, J. Tajchman, *op. cit.*, s. 21. Wzór złożony z rautów zastosowany był w Bramie Złotej (widoczny na rycinie Petera Willera z ok. 1687 roku), Występuje również na obrazie V. de Vriesa *Sprawiedliwość z 1594 r.* znajdującym się w Wielkiej Sali Rady Ratusza Głównomiejskiego w Gdańsku.
- ¹⁶ H. Hansen (1821-1890), malarz duński. Obraz pojawił się w handlu antykwarycznym w 2006 r.
- ¹⁷ Znane przykłady to kwatery okna z epitafium cechowego z 1600 r. znajdująca się w WUOZ w Gdańsku (J. Pałubicki, *op. cit.*, il. 117), okna z Szywnaldu z 1594 r. (*ibidem*, il. 116), okna w ratuszach w Lüneburgu i Bremie czy okno znajdujące się w Muzeum św. Anny w Lubece.
- ¹⁸ J. Tajchman, *op. cit.*, s. 18, 19. Podobne okno, prawdopodobnie z tego samego czasu, jednak trochę mniej dekoracyjne znajdowało się w ścianie północnej.
- ¹⁹ Dawne laki do zawieszenia okiennic wewnętrznych znajdują się przy oknach przyziemia.
- ²⁰ D. Kaczor, *op. cit.*, s. 4 (zapis z 20 I 1596). Zielonego sukna do przesłaniania okien używano także w latach wcześniejszych (zapis z 19 IX 1545).
- ²¹ Są to różne wersje obrazu: *Bürgerliches Interieur mit Gesellschaft*, ok. 1616, publikowane w pracy zbiorowej, *Hans Vredeman...*, s. 125, 372, 373.
- ²² Na zdjęciach Wielkiej Sali Rady z kolekcji E. Keysera (ok. 1943-44) znajdującej się w IHM widać, że ościeża malowane były w ciemnym kolorze – mógł on być czerwonym, ciemnoszarym lub brązowym. Na obrazie H. Heinricha z XIX w. widać ościeża w kolorze brązowym – być może nie była to monochromia. W latach 1764 do ok. 1944 pomiędzy obrazami V. de Vriesa wisiały obrazy Benjamina Schmidta (1764 r.) z przedstawieniami cnót i wad rządzących Gdańskiem. Obrazy te w większości nie zachowały się. Znane są z przedwojennych fotografii znajdujących się w IHM. Wcześniej w tym miejscu na ścianach istniały prawdopodobnie inne obrazy o podobnej tematyce. Nie wiadomo zatem jak duże powierzchnie ścian powyżej gzymsu pozostawały odsłonięte od końca XVI do XVIII w.
- ²³ Jak wynika z praktyki konserwatorskiej, zabieg „wybiałkowania” lub „pobiałkowania” może oznaczać pokrycie ściany cienką warstwą wapna barwionego w masie, np. na kolor szary lub ugrowy (np. S. Wójcik, *Konserwacja sgraffita z XVII wieku na kamienicy w Trzebiatowie*, „Ochrona Zabytków” 1972, nr 3, s. 197-202).
- ²⁴ H. Phleps, *Die farbe Ausstattung der Rokokobauten In Danzig*, „Zentralblatt der Bauverwaltung” 1908, Nr 72, s. 485-486.
- ²⁵ Tapetami nazywano wówczas także tkaniny naścienne.
- ²⁶ K. Hoburg, *Geschichte und Beschreibung des Rathaus der Rechtstadt Danzig*, Danzig, s. 35.
- ²⁷ Zgodnie z ustnymi przekazami W. Rasnowskiego – konserwatora dzieł sztuki pracującego wówczas w PPKZ przy konserwacji i rekonstrukcji wnętrza Ratusza. Dwubarwny aksamit prawdopodobnie wzorowano na czarno-białych fotografiach z ok. 1944 r., na których strzyżenie aksamitu daje złudzenie użycia dwóch kolorów.

Streszczenie

W 2008 roku zdemontowano późnorennesansowe stałe wyposażenie oraz powojenne, ahistoryczne tkaniny naścienne w Wielkiej Sali Rady w Ratuszu Głównego Miasta Gdańska w celu przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich. Tym samym czasowo odsłonięto zachowane detale gotyckiego wystroju Sali, takie jak relikty malowideł ściennych z XV w., gniazda po belkach pierwotnego stropu belkowego oraz różnego rodzaju wnęki. Podczas wykonywania prac poszerzono i uzupełniono wiedzę na temat wyglądu pomieszczenia w średniowieczu i w czasach późniejszych. Na podstawie badań archiwalnych i ikonograficznych między innymi ustalono, jak w końcu XVI w. wyglądała stolarka okienna, czym wyłożone były ściany, ławy i stoły. W składnicy Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odnaleziono oryginalne, polichromowane elementy obudowy drzwi do Wielkiej Sali z 1764 r. Na podstawie przeprowadzonych analiz wykonano rekonstrukcję oryginalnego obicia ścian. Zapewniono też dostęp do gotyckich malowideł za pomocą otwieranych „okienek”.

Abstract

In 2008, the late – Renaissance furnishings and the post – war a-historical wall hangings were dismantled in the Great Council Room in the Town Hall of the City of Gdańsk, in order to carry out renovation and conservation work. Thus the preserved the Gothic interior decoration of the Room were temporarily revealed, such as: relics of wall paintings from the 15th c., sockets in which beams of the original beam ceiling were fixed, and various niches. During the conducted work, the knowledge concerning the appearance of the room in the medieval period and at later times was expanded and supplemented. On the basis of archive and iconographic research it has been established what the window frames looked like at the end of the 16th c., or what the walls, benches and tables were lined with. Original polychrome elements of the door casing in the Room from 1764 were found in the storage house of the Pomeranian Voivodship Monument Conservator. On the basis of conducted analyses the original decorative wall lining was reconstructed. Access was also provided to the Gothic painting by means of open “windows” in the fabric.